

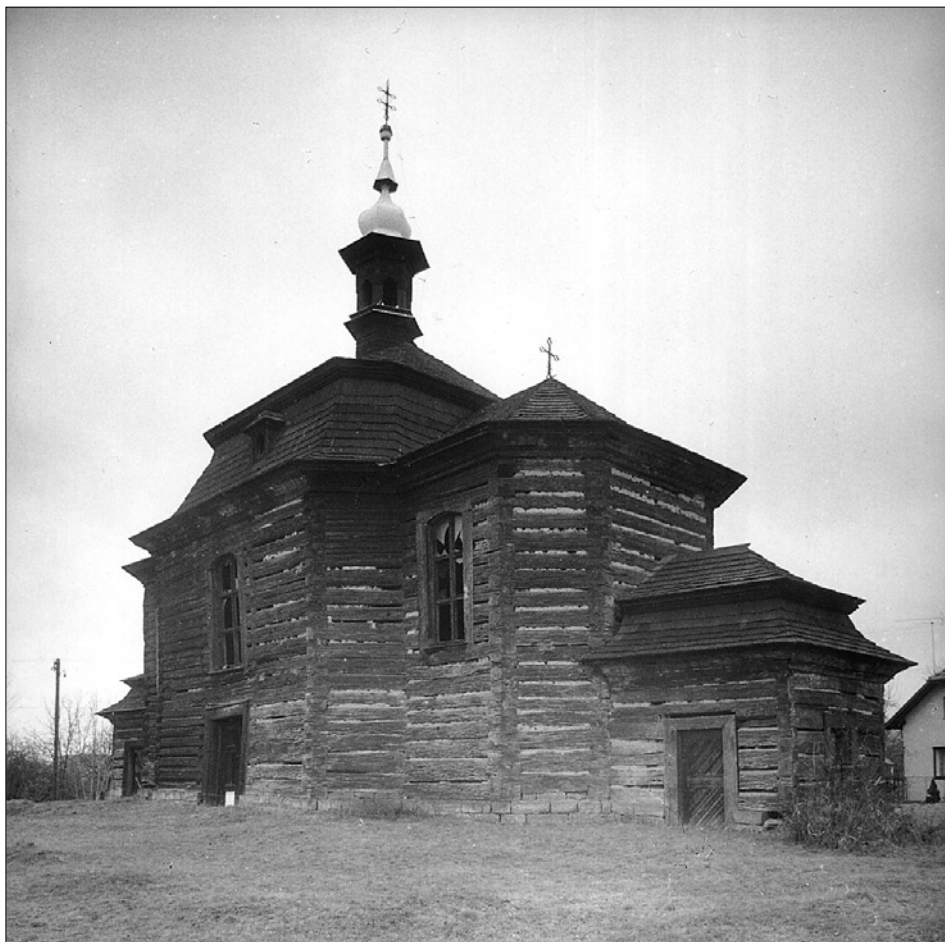
STAVBA ROUBENÉHO OMÍTANÉHO KOSTELA V LOUČNÉ HOŘE V LETECH 1778 - 1780

MARTIN EBEL, JIŘÍ ŠKABRADA

Problém užití dřeva pro stavbu náročnějších slohových staveb, zejména kostelů, nebyl zatím pro jejich ojedinělé dochování v Čechách podrobněji sledován. Václav Mencl ve své rané a průkopnické studii o dřevěných kostelech v kontextu slohové architektury¹⁾ například kostel v Loučné Hoře vůbec nezmiňuje, přestože by autorovy názory dokládal zřejmě vůbec nejlépe. Tato i další novější práce na toto téma pak dokládají další závažnou skutečnost - důležitost věrohodných, věcně správných údajů zejména o stáří staveb, protože bez nich je smysluplná srovnávací práce v oblasti dřevěné a zděné stavební produkce zvlášť i navzájem jen stěží možná (shodou okolností lze tento problém dobře ilustrovat opět i na mladší literatuře o loučnohorském kostele). I z těchto důvodů bylo tedy užitečné zadání stavebně historického průzkumu tohoto kostela,²⁾ vynucené specifickou situací památky: po téměř úplném opadání někdejší povrchové úpravy stavby není totiž dnes už bez průzkumu zřejmé, jakou variantu z hlediska metodického i věcného zvolit při opravě.

Průzkum poskytl zcela jednoznačné a zajímavé informace o průběhu a technologii novostavby. Proto uvádíme na tomto místě jejich shrnutí, které může podnítit k obdobnému doplňování poznatků i na dalších stavbách. I tady však zůstávají ještě některé otázky otevřené - nepodařilo se zjistit projektanta stavby ani najít projekt, což by teprve umožnilo zasadit stavbu do úplného kontextu tehdejší regionální stavební produkce. Další upřesňování poznatků přinese také toužebně očekávaný rozvoj dendrochronologie, která by v tomto případě mohla upřesnit případný podíl (a stáří!) dřeva, užitého druhotně ze starší, zřejmě středověké kostelní stavby.

Počátky kostela v Loučné Hoře prakticky neznáme, avšak je jasné, že vznikl neznámo kdy před polovinou 14. století; zasvěcení sv. Jiří dokonce připouští i možnost

Obr. 1: Celkový pohled na kostel od jihovýchodu. (Autor fotografií J. Škabrada, 1994.)

románského původu. Ve druhé polovině 14. století měl kostel sv. Jiří farní statut a jeho patrony byli vladykové přímo sídlící na Loučné Hoře.³⁾ V 15. století jsou dějiny kostela neznámé a pro 16. století spíše ilustrují jeho existenci zvony z let 1513 a 1535.

Kostelní stavba snad nějak přečkala třicetiletou válku, ač byla již před rokem 1638 vypleněna.⁴⁾ Kostel jako filiální k farnosti v sousedních Smidarech dále existoval a prameny ho jen zcela okrajově připomínají, například k roku 1651 jako stojící.⁵⁾ Nelze však vyloučit nějaké obnovovací práce - literatura připomíná dřevěný rám, v němž byl zasazen oltářní kámen, a na rámu údajně nápis A° 1678, 31. Januari.⁶⁾ Kostel byl bezpochyby dřevěný a ve třetí čtvrtině 18. sto-

3) Zvl. Libri confirmationum, ed. F. A. Tingl, sv. 1/1, Praha 1867, s. 126, 187; Libri confirmationum, sv. 6., ed. J. Emler, Praha 1883, 37; Soudní akta konsistoře pražské, ed. F. Tadra, sv. 4., Praha 1898, 81 - 227.

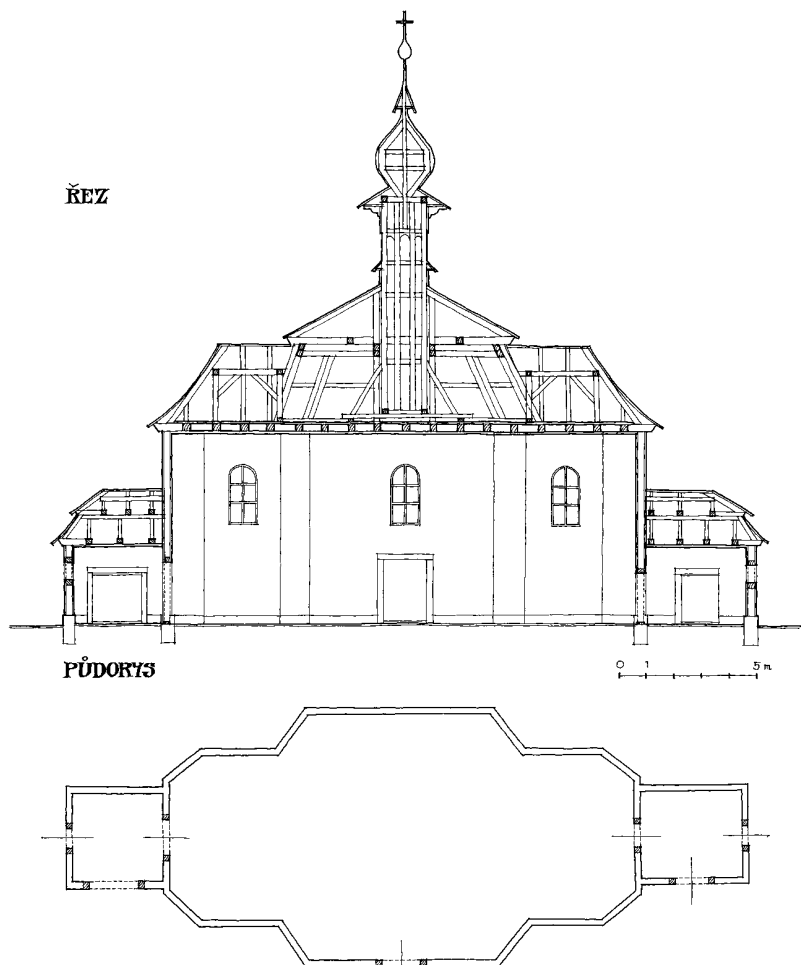
4) SÚA, TK, i. č. 726, spisy, příl. 20; SOKA Hradec Králové, AF Smidary, Nro I Liber Memorabilium penes Parochiani Smidar ab anno 1770 (bis 1851), fol. 37.

5) SÚA, SM, sg. R 109/45, BH 51, fol. 12.

6) SOKA Hradec Králové, AF Smidary, Nro II Gedenkbuch der Pfarre in

1) V. Mencl, Dřevěné kostelní stavby v českých zemích, Praha 1927.

2) J. Škabrada, M. Ebel, Loučná Hora, kostel sv. Jiří, stavebně historický průzkum, Praha 1994.

Obr. 2: Půdorys a podélný řez kostela podle zaměření z roku 1932, před provedením rozsáhlých tesařských oprav a výměn. (Překreslila Laura Jablonská.)

letí se zřejmě ocitl v neudržitelném stavebním stavu, jak dosvědčuje ve vší stručnosti popis k josefskému vojenskému mapování z roku 1769 a zcela současná fasce smidarské fary, dle které je postaven špatně z jílů a ze dřeva a je potřeba jej postavit zcela nově od základu.⁷⁾ Proto byla zanedlouho provedena demolice starého a stavba nového kostela, která se v málo pozměněné podobě dochovala.

Kostel a u něj samostatná dřevěná zvonice stojí dnes na návsi volně a jenom terénní nepravidelnosti naznačují někdejší situaci zdi hrazeného hřbitova, který obklopoval kostel a měl ve svém jihozápadním rohu zapojenu zvonici. Na konci 18. století byla ke hřbitovní zdi na jihovýchodní straně zvenčí směrem do návsi přistavěna někdejší přízemní a převážně dřevěná budova staré školy, využitá po stavbě nové velké školní budovy (při cestě ke Smidarům) na konci 19. století jako obecní pastouška a posléze zbořená.

Půdorys kostela je podélný, orientovaný. Hmota stavby je ve shodě s půdorysným členěním uspořádána do tří, resp. pěti dílů v symetrické sestavě s největším, nejširším a nejvyšším článkem uprostřed a s krajními částmi postupně užšími a nižšími. Středová část je loď mírně podélného, osmibokého půdorysu s mansardovou střechou, z jejíhož krátkého hřebene vystupuje šestiboká věžička

s lucernou a cibulovou střechou, ukončenou hrotnicí, makovicí a dvouramenným kovaným křížem. Obdobné kříže (ale jednoramenné) jsou i ve vrcholech dvou ve stěnách stejně vysokých, ale ve střechách nižších, valbových útvarů nad přiléhající západní (kruchtovou) částí lodi a východním kněžištěm. Půdorys těchto dílů je pětiboký, napojený k západní a východní straně středního útvaru. Obdobně se dále napojují užší a nejnižší okrajové části - západní předsíně a východní sakristie. Ty už mají půdorys čtvercový a střechu opět mansardovou. Krytina střech je šindelová, věžička je krytá plechem, v jižní a severní ploše mansardové střechy nad lodí je po jednom valbově krytém vikýři se stojatým oválným otvorem a barokně vykrajovaným okřídlem na bocích.

Vstupy do kostela jsou tři - vždy uprostřed jižních stěn ve středním a obou krajních dílech půdorysu, tedy do lodi (s mladšími dveřmi), do předsíně a do sakristie. Dále jsou v úrovni přízemí dvě okna v podélné ose stavby, t.j. v čelních stěnách předsíně a sakristie. Další vnější otvory už jsou jenom okna v horní polovině stěn lodi - vždy trojice v podélných stěnách na severní i jižní straně.

Vnitřní členění stavby je velmi jednoduché, odpovídající vnějšímu utváření. Z předsíně je průchod do lodi její západní stěnou a ve východní stěně lodi jsou dveře do sakristie. Západní část lodi vyplňuje hudební kruchta, z níž se dá žebříkem vystoupit do krovu. Z členění východní části lodi se dochoval jenom vyvýšený podlahový stupeň, půdorysně korespondující s obrysem vysunuté části krucht. Stupeň je z tesaného pískovce, s římsovým profilem. Jinak je podlaha kostela (pokud je pod nánosy špíny a skládkou materiálu patrné) dlážděna cihlami či cihlovými dlaždicemi, zčásti vytrhanými.

Nejdůvěryhodnějším pramenem pro sledování postupu stavby prostřednictvím historických písemných pramenů jsou samozřejmě účty. Zatímco archiv smidarského velkostatku se prakticky nezachoval, máme naštěstí k dispozici roční účty samotného filiálního kostela v Loučné Hoře. Uvedená vydání nemusí být ale kompletní, protože část výdajů mohla procházet jen účty vrchnostenskými. Typickým příkladem by byl účet za vyhotovení plánu a za stavební konzultace projektanta, jehož zajištění bývalo celkem běžným a navíc poměrně levným gestem příslušné vrchnosti, která jednak obvykle deklarovala snahu po obnově často již ostudných kostelů, jednak si tak dílem zajistila dohled nad konečnou podobou. Vrchnostenské účty (zde konkrétně Kamila hraběte Colloreda) se nedochovaly, a tak jméno projektanta zatím neznáme. Kostelní účty však umožňují sledovat samotný proces stavby dosti detailně.

V sedmdesátých letech (tedy těsně před stavbou) kostelní kasa v Loučné Hoře podporovala stavbu kostela v Kněžicích, který byl přestavěn nákladem stejného patrona a v literatuře je připisován s otazníkem F. Kermerovi.⁸⁾ Situace

dem Staedtschen Smidar vom Jahre 1836 (-1926), 164.

7) SOkA Hradec Králové, AF Smidary, Gedenkbuch, 189; SÚA, Josef voj. mapování, sekce 77, N° 51; FK, sg. S 36/2.

8) Poche E. a kol., Umělecké památky Čech, sv. 2., Praha 1978, s. 74.

Obr. 3: Západní stěna předsíně s porušeným roubením na podezdívce z pískovcových kvádrů, s neúplnou zárubní okna. Na hrubém polotovaru římsy s hlavním fabionovým profilem provedeným z rozbitého, našťipáného prkna, je patrný rastr přibitých štěpin, sloužících k uchycení omítky. Pod spodním trámem roubení jsou zbytky vyzdívky, vyrovnávající výškovou diferenci oproti níže položeným trámům podélných stěn.

se obrací v účtu z roku 1777, který jako první zcela jasně uvádí stavební záměr na našem kostele. Praxe byla následovná - s patřičným konsistoriálním povolením byla v každém roce odváděna z kostelní pokladny stanovená částka na zvláštní účet, na který odváděly rovněž nemalé příspěvky spřízněné kostelní pokladny v okolí - v našem případě se jednalo o příspěvky z Petrovic, Starého Bydžova, Smidarské Lhoty a Lískovic; zcela nepochopitelně postrádáme farní Smidary. Výsledná částka posléze limitovala možný rozsah prací.

V roce 1777 se sešlo celkem ze spřízněných kostelních pokladen 152 zl., 33 kr. 4 1/2 d. na správu téhož chrámu. Roční účet uvádí zcela konkrétní stavební údaje, charakterizující počátek stavby. Vyjímáme nejpodstatnější: nákup 5 kop pískovcových kvádrů z Holovous (40 zl.), jejich dovoz (20 zl.), nákup 15 sáhů kamene na zdění (10 zl. 20 kr.) a jeho dovoz (59 zl. 26 kr.), dovoz 203 kmenů dlouhého dříví (132 zl., 56 kr. 1 1/2 d.), nákup 100 kop šindele (23 zl. 20 kr.), 3 kop laťových hřebíků (1 zl. 3 d.) a 300 kusů šindeláků (3 zl.), což činilo celkem 290 zl. 15 kr.

V roce 1778 dále vrcholily stavební práce. V kategorii příjmů je uváděn prodej starého dříví za 13 zl., což muselo být u použitého materiálu poměrně velké množství. Z výše jmenovaných kostelů se sešlo na vystavění chrámu Páně celkem 823 zl. 27 kr. 5 1/2 d., přičemž více než polovinu dodala pokladna kostela v Loučné Hoře; se zbytkem prostředků z minulého roku bylo možno prostavět 848 zl. 20 kr. 1 d. Účty uvádějí výdaj na tesařské práce prováděné novopackými tesaři včetně roubení a pobíjení - celkem 519 zl. 43 kr. 3 d., zedníkům bylo zapláceno od podezdívání chrámu Páně a rovnání úhelníků 64 zl. 12 kr., nejmenovanému klempíři v Hradci Králové za báň a konev 10 zl. a zámečnickům ze Smidar za 3 kříže 28 zl. 20 kr. Velmi rozsáhlý byl nákup materiálu: ze dřeva jsou uváděny latě, prkna falcovní, lomeničná a slabší (celkem 13 zl. 52 kr.), 35 kop šindele (8 zl. 10 kr.). Železo ilustruje mimo jiné i práce na věžičce: hřebíky na latě i podlahu (celkem 15 zl. 4 kr.), celkem 24 000 kusů šindeláků (22 zl.), plech pod kříž (10 kr.), nárožníky do vížky (2 zl. 55 kr.), 3 zděre pod kříž do věže (21 kr.), 6 tyčí tamtéž (1 zl. 42 kr.) a jiné drobné kovářské výrobky (1 zl. 45 kr.). Velkou položkou byl

Obr. 4: Roubení na severní stěně lodí s trčícími kolíčky, které sloužily k uchycení hliněné omazávky (jsou i na většině čelních ploch zárubně okna). Nahoře jediný zbytek původního povrchu - na posledním trámu stěny hliněná mazanina s omítkou a nahoře jenom omítka, tvořící definitivní profil římsy.

nákup 63 str. tatobitského vápna po 1 zl. (63 zl.). Dokončení krovu ilustruje i výdaj za mejdlo k mazání provazu k vytahování vazby (13 kr.). Účty kromě toho uvádějí další zcela nepodstatné provozní výdaje na opravy nářadí aj. (2 zl. 5 kr.) a na dopravu (2 zl. 21 kr.). Celkem bylo investováno 755 zl. 53 kr. 3 d., takže zůstalo nevyčerpaných 92 zl. 26 kr. 4 d.

Rozsah stavebních prací o rok později - roku 1779 - byl již poněkud nižší. Za staré prodané dříví se utržilo 7 zl. 40 kr., za šindel byl dále k dobru připsán 1 zl. 40 kr.; 18 zl. 42 kr. představoval prodej jakéhosi přebytkového stavebního materiálu. Na stavební práce tak mohlo být vydáno ze sbírky spřízněných kostelů i příspěvku obce 423 zl. 25 kr. 3 d.

Výdaje z tohoto roku obsahují následující práce. Tesařům za podlahu a jiné práce bylo zapláceno 45 zl. 5 kr. Nádeníci z Loučné Hory zabíjeli tzv. dřevěné floky a prováděli vnitřní vymazání materiálem, který si připravili (52 zl. 51 kr.). Zedníci omítli strop (28 zl.) a byla nabarvena střecha kostela (12 zl.). Pokračoval i nákup materiálu - u dřeva je poznámka, že bylo určeno na vyhotovení podlahy pod střechou a potřebného lešení (jednalo se o prkna lomeničná, falcovní a truhlářská v celkové ceně 66 zl. 55 kr.). Dále bylo nakoupeno 58 kop šindele (13 zl. 42 kr.). Hřebíky zvané podlažní stály celkem 22 zl. 12 kr., laťové 1 zl. 28 kr., 15 000 kusů štukatérských hřebíků - 11 zl. 15 kr., potřebný drát 4 zl. 30 kr. Opětovně velkou položkou bylo vápno (celkem 91 zl. 48 kr.), specialitou byl nákup 9 1/2 strychu dřevěných floků (19 zl.). Olej a barva na střechu stála 49 zl. 10 kr. Doprava představovala celkem drobný výdaj (2 zl. 30 kr.), různé nepodstatné provozní výdaje činily 2 zl. 47 kr. Celkem bylo zapláceno 423 zl. 3 kr.; takže zůstalo nevyčerpano jen 22 1/2 kr.

Objem prací podle účtů pak už klesal. V roce 1780 se z pokladnic jmenovaných kostelů sešlo asi 263 zl. 42 kr. Největší položkou bylo toho roku od vnitř a zevnitřního ovrhnutí, pucování a bílení kostela, též od dlažby kladení in presbyterio zedníkům vydáno 225 zl. 9 kr. 3 d. Kameník z Holovous dodal celkem 12 lóktů stupňů ke schodům (6 zl.). Kostel byl vybaven okapy - byly pořízeny háky pod plechové žlaby (8 zl. materiál a práce 11 zl. 51 kr., připevnění 9 zl. 54 kr.). Celkový náklad tak činil 260 zl. 54 kr. 3 d.

Obr. 5: Vazba roubených stěn lodi a předsíně v severozápadním koutu kostela. Dole podezdívka z kvádrů, na ní vlevo vyrovnávací vrstva z lomového zdiva. Na stěně předsíně vpravo jsou ještě původní vymazávky spar a kolyčky či stopy po jejich zatlučení, nahoře vyskládaný polotovár římsy s kolmými štěpinami. Hladké tenčí dřevo vlevo nahoře je z tesařské opravy kostela v roce 1934.

a na další rok zbyly 3 zl. 10 kr.⁹⁾

Rok 1780 byl zároveň dobou dokončení vlastní stavby; kostel byl připraven k vysvěcení, které provedl na sv. Jiří (24. dubna) farář Johann František Koutník.¹⁰⁾ Slavnost vyžadovala patriční úklidové práce, na které byl dle účtů za 18 kr. zakoupen smeták.

Roku 1781 bylo připraveno rámcově 261 zl. 52 kr. 2 d., ze kterých byly dokončovány vnitřní práce. Smidarský truhlář Jan Brož pracoval na kruchtě a v presbytáři (40 zl.), osadil na dubové trámy (v ceně 2 zl. 11 kr.), opravené lavice (6 zl. 30 kr.) a dodal dveře a rámy k oknům (40 zl.). Nová okna byla natřena (6 zl.), zasklena (41 zl. 47 kr.) a spolu se dveřmi i okována (64 zl.). Oltář byl dílem řezbáře z Chotělic (60 zl.). Výdaje tak činily celkem 260 zl. 28 kr. a zbytek financí byl opět spíše nepatrný: 1 zl. 24 kr. 2 d.

Definitivně byly práce dokončeny v roce 1782. Zedníci položili v kostele dlažbu (11 zl. 40 kr.), hradecký flašnýř osadil za 76 zl. 30 kr. plechové žlaby, novobydžovský malíř namaloval obraz na velký oltář (16 zl.) a štafir z Paky oltář štafiroval (50 zl.). Do kostela byla pořízena cínová lampa (5 zl. 36 kr.) a další drobnosti. Ostatní výdaje lze pova-

žovat za nepodstatné. Vzhledem k celkovému nákladu 185 zl. 45 kr. 3 d. nezbylo vůbec nic.¹¹⁾ Smidarská pamětní kniha se stoletým odstupem uvádí, že bylo tehdy koupeno 11 měkkých lavic, dvě zelené a dvě červené korouhve.¹²⁾

V následujících letech panoval stavební klid. V roce 1802 byla údajně pořízena kazatelna.¹³⁾ Úpravy roku 1837 uváděné v dosavadní literatuře¹⁴⁾ se nepotvrdily, další stavební akce byly jen utilitárního charakteru. Roku 1934 byla vyměněna část roubených stěn kostela, které byly v nejhorším stavu, oprava střechy byla provedena až roku 1958.¹⁵⁾

Stavba sama poskytuje vcelku dostatečné údaje o svém původním provedení, ale konfrontace s uvedenými podrobnými písemnými doklady umožňuje jednoznačné vztahování těchto poznatků už k původní stavbě a také věrohodný odhad situací, které třeba nejsou viditelné. Například u základů můžeme předpokládat provedení z lomového zdiva, protože v nadzemní stavbě se v útech uvedené *zdící kamení* téměř nevyskytuje.

Identifikace *quaderštuků* z Holovous je na stavbě jednoznačná - kostel je usazen na podezdívce z pískovcových kvádrů, která vystupuje nad terén (vzhledem k umístění stavby na temeni návrší) ve střední části jednou vrstvou, na okrajích dvěma vrstvami. Na celkem šesti místech podezdívky jsou v kvádrech vytesány půlválcové drážky, pravděpodobně stopy po uchycení spodních konců okapních svodů (jejich situace zpravidla odpovídá situaci těchto svodů na historických fotografiích).

Na podezdívce je založena dřevěná, roubená konstrukce stěn, vázaných vesměs na zámky, tj. s kolmým zalomením ložných ploch. Je tomu tak i v tupouhlých vazbách stěn lodi (připomínajících tvary závěrů polygonálních stodol), s určitým zjednodušením tam, kde se vazba komplikuje vevázáním další stěny (v napojení sakristie a předsíně). Jako spodní byly kladeny (jak bylo na našich venkovských roubených stavbách obvyklé) trámy podélných stěn, přičemž „půl trámová“ výšková diference pod příčnou stěnou byla na podezdívce vyzděna lomovým kamenem. Trámy roubení jsou hraněné s co možná hladkou stěnou zejména na vnější lícové straně. Kladeny a vázány jsou tak, aby vytvářely plynulou právě vnější líc - na vnitřní straně dosahují rozdíly v tloušťce až 5 cm. Nároží (kolmá i tupouhlá) jsou v exteriéru provedena hladce, bez přesahů, ale uvnitř vyčnívají zhlaví až o několik centimetrů.

Dřevo použité v roubení je různého druhu, ale ve spodních vrstvách je vždy dřevo tvrdé, listnaté. Podle optického působení je možné, že ve stěnách jsou použity trámy různého stáří, tedy i druhotně použité dřevo ze starší než stávající barokní stavby, ale jednoznačné důkazy nejsou patrné. Nefunkční dlaby (které se ostatně zjišťují kvůli omazávce a bez lešení jen obtížně) mají zpravidla ve stavbě své protějšky (jako např. v severní a jižní stěně lodi pod okny, v šikmých stěnách kněžiště) a souvisejí tedy spíše s technologickým postupem výstavby stávajícího kostela.

11) SOKA Hradec Králové, AF Smidary, b.č., Kniha... účtův.

12) SOKA Hradec Králové, AF Smidary, Gedenkbuch, 191.

13) SOKA Hradec Králové, AF Smidary, b.č., Kniha... účtův; Gedenkbuch, 39, 191.

14) Srám V., Paměti městečka Smidar, Hradec Králové 1904, s. 325; Poche a kol., cit. dílo, s. 313.

15) SÚA, SPS, sg. 30-pam-Loučná Hora, kt. 322; Poche a kol., cit. dílo, s. 313.

9) SOKA Hradec Králové, AF Smidary, b.č., Kniha na vypsání držených účtův chudého záduší filiálního chrámu Páně Laučenského pod založením svatého Jiří... od r. 1747 (- 1891).

10) SOKA Hradec Králové, AF Smidary, Gedenkbuch.

Obr. 6: Pohled do východní části lodi kostela, v ose s portálem do sakristie. Nahoře na bednění stropu jediný zbytek původní omítky interiéru.

V delších stěnách s většími otvory, tj. v severní a jižní stěně lodi, byly trámy zabezpečeny proti ssedání a smyku příčnými trámkovými vložkami ve svislých liniích, které jsou na stěnách dobře patrné. Na jižní stěně jsou tyto linie v sousedství boků obou otvorů, tj. portálu a okna, přičemž byly reprodukovány i při novodobé výměně dřeva. Na severní stěně je situace stejná po stranách okna a dole (protože tu není otvor portálu) je jenom jedna linie vložek v ose okna. Řešení tohoto problému patřilo k těm tesařským zvyklostem, které měly regionální platnost - s distančními vložkami tohoto typu se ve vesnickém roubeném stavitelství setkáváme v severovýchodních Čechách.

Kromě dřeva barokní stavby a eventuálně druhotně užitého dřeva staršího jsou ve stěnách stavby dosti rozsáhlé úseky novodobých tesařských výměn. Jsou vesměs z tenčích a tudíž bohužel jen nepravidelně provazovaných profilů (včetně použití kramlí a kovových pásů), což se projevuje špatnou soudržností s původními stěnami.

Konstrukce krovu nad lodí je mansardová s ležatými stolicemi. Její základ tvoří dvě příčné vazby, ke kterým se vějířově připojují diagonály - bližší celé, vzdálenější k výměně, vložené mezi obě celé diagonály. I vějířové vazby mají skladbu hlavních vazeb s ležatými stolicemi, přičemž ve všech případech jsou šikmé podpory stolic a pásy profilovány. Samostatné zavětrování je provedeno v podélném západovýchodním směru, a to ve spodní šikmé ploše na severní a jižní straně střechy vždy ve všech třech navazujících polích. V krajních je vždy jen jedna diagonála klesající ke středu, ve středním poli ondřejský kříž. Dva další menší ondřejské kříže, vyjmuté zřejmě z krovu při nějaké opravě, leží na podlaze půdy. Konstrukce šestiboké věžičky je vložena mezi obě střední plné vazby nad lodí. S kon-

strukcí původního krovu souvisí věžička jenom dvěma sloupky, které stojí uprostřed obou středních celých vazeb. Jinak je věžička na krovu nezávislá a její čtyři zbývající sloupky jsou usazeny na věnci s diagonálním křížem, položeném na vazných trámech. Celá tato konstrukce je - podle charakteru dřeva a spojů - novodobá. Krov nad tribunou a presbytářem je hambalkový, nesený vždy dvěma stojatými stolicemi. Zavětrování je provedeno v příčném směru vzpěrami, plátovanými do sloupků, v podélném směru pásy, rozepřenými mezi sloupky a vaznice.

Všechny otvory ve stavbě mají masivní trámové zárubně vesměs (u původních zárubní) z listnatého dřeva. Staré zárubně jsou vždy provedeny jako samostatný celek, jenom v oblasti mladší výměny stěnových trámů jsou u dvou oken (na tribuně) nové překlady zároveň součástí stěny. U dveří a menších čtvercových oken v předsíni a sakristii je pohledová spára mezi stojkami a překladem diagonální, velká okna v lodi mají spáru nad stojkami vodorovnou a diferencovaný spodní profil překladu. Obě okna ve střední části lodi mají spodní profil překladu „sedlový“, tj. odpovídající profilu vnitřního prostoru s fabionovým stropem. Čtyři zbývající okna v lodi mají spodní profil překladu segmentový, ale při krajích opět s krátkými vodorovnými úseky. Parapetní desky jsou, resp. byly, masivní s vysunutou vnější římsovou částí, která přesahuje před celou šířkou stojek. Rámy všech dochovaných oken jsou dost robustní, novodobé, se zapuštěnými železnými závěsy křídel, okno v předsíni je odstraněné. V zárubni okna v sakristii jsou v jednom boku a v překladu vždy dva otvory jako pro zasunutí prutů mříže.

Obr. 7: Zbytky původní úpravy stěn a stropu v sakristii. Na stěně s kolicí hliněná mazanina, na fabionu a stropu omítka na rákosu, neseném drátem a hřebíky rákosníky.

Obr. 8: Vazba jedné z ležatých stolic v krovu lodi kostela, s ozdobnou profilací a zavětrovacími ondřejskými kříži.

Vstupní dveře zvenčí do západní předsíně jsou poškozené, ale původní. Jejich zárubeň má na čelní straně deštění ze tří profilů: širší prkno s profilovaným okrajem, nedosahujícím až ke hraně otvoru, vedle prkna lištu kolem vnější hrany zárubně, k níž dosahovala hliněná omazávka stěny, a přes lištu a vnější okraj prkna další plochou lištu s profilovaným vnitřním okrajem. Dovnitř otevírávé pravé dveře mají dvouvrstvou konstrukci. Poškozená vnější vrstva je rámová se dvěma výplněmi, pokrytými souhlasně diagonálně kladenými prkny s profilovanými okraji (spáry klesají doprava). Celá vnější vrstva je k nosné spodní vrstvě přibita dřevěnými kolyčky a kovanými hřeby. Vnitřní strana dveří je tvořena deskou, zpevněnou dvěma svlaky a zavěšenou do háků dvěma dlouhými kovanými závěsy. Po odtržení zámku se na dveřích dochoval jenom otisk - šlo zřejmě o dosti velký barokní krabicový zámek. Dveře z předsíně do lodi mají spíše charakter průchodu - je tu sice ze strany lodi polodrážka, ale kromě absence křídel tu nejsou a bezpochyby ani nikdy nebyly háky pro jejich zavěšení. Vstupní dveře v jižní stěně lodi mají zárubeň dodatečně deštěnou v souvislosti s osazením mladších dveří. Na vnitřní straně dveří je ale patrné, že vazba na stěnu tu byla původně stejná jako u ostatních starých dveří - s hliněnou omazávkou, přetaženou přes okraj rámu.

Naprostá většina stěn kostela má dnes odhalenou roubenou konstrukci se vcelku dobrou možností rozeznání původních a novodobě vyměněných úseků, které jsou z tenčího a hladšího dřeva, tmavší a čistší, bez stop dalších po-

vrchových úprav. Tyto stopy se dochovaly právě jen na původních částech a vykazují technologický postup, známý spíše z roubených staveb ve vesnickém prostředí.

Ve sparách se dochovaly zbytky hliněné omazávky, pod kterou jsou někdy patrné uvnitř spar vložky z tyčí, vyrovnávajících větší mezery. Omazávka je provedena z poměrně jemné jílovité hlíny s velkým obsahem slámy (vymláčené) včetně klasů. Ve sparách se vymazávka udržela bez pomocného zařízení, na vnějších plochách trámů se soudržnost zvýšila zatlučením plochých kolyčků (*floků*) z tvrdého dřeva. Stopy po jejich zatlučení nebo přímo kolyčky samy se dochovaly (jenom na původních částech stěn) na všech stěnových trámech včetně jejich pronikajících čel ve vazbách a také na čelních plochách okenních zárubní. Na podkladovou vrstvu hliněné omazávky se pak nanasla vnější vrstva vápenné omítky, která se dochovala na vnější straně stavby už jen v nepatrných zbytcích pod římsou na severní straně lodi.

Na římsách se dochovaly stopy odlišné technologie povrchové úpravy, která vycházela ze specifické vazby na použitou konstrukci římsy, poněkud odlišnou u římsy lodi a u obou nižších postranních částí. V obou případech souvisejí římsy konstrukčně se stropními trámy, na jejichž fabionově upravená čela jsou nasazeny - fabion je také základem profilu obou říms. Větší a složitější profil římsy nad lodí je na čelech trámů zhruba namodelován z přibitých prken a latí. Ty nejsou (kromě rozměrů) zvláště upravovány, jenom spodní ukončující lať, přibitá už k hornímu trámu stěny, má zhruba trojúhelný či pětúhelný profil.

Menší římsa má svůj základní fabion proveden z jednoho širokého prkna, které bylo předem poněkud nalámáno a rozštípáno, takže „změklo“ a mohlo se prohnout a přibít (řádně, tj. ze souvislého tesaného profilu, jsou na střeších provedeny jenom horní, mansardové římsy a římsy na věžičce).

Na římsách nebyla použita podkladová hliněná omazávka, ale rovnou omítka. Pro zprostředkování její soudržnosti s dřevěným podkladem se na římsu přibily dva mezičlásky. První jsou latičky či spíše štípané třísky, přibíjené ve spádnicovém směru v 10-15 cm odstupech. Kolmo přes ně, tj. ve „vrstevnicovém“ směru, se pak pomocí drátů a s použitím typických stříškovitých hřebíků připevnil rákos. Pro poznání celé technologie včetně omítky se složitým římsovým profilem je důležitý a přes omezený rozsah dostatečný právě zmíněný dochovaný fragment v horní části severní stěny lodi.

Dole, u soklu se vzorek návaznosti omítky nedochoval a detail není patrný ani na žádné z historických fotografií. Jediný náznak je při patě severozápadní stěny v západní (kruchtové) části lodi, kde se nad soklem u vyzdívký spodní „půl trámové“ mezery dochoval zbytek omítky v tloušťce 7 cm. Pokud by se tento detail nezachoval, dalo by se spíše předpokládat, že omítka se vůči soklu chovala „normálně“, tj. ponechávala ho trochu vystupující, zejména když z její plochy ještě vystupovaly pilastry - u nich je nejpravděpodobnější, že jejich vystupující úroveň dosahovala právě do lince soklu. To odpovídá poznatkům z interieru, kde je vztah definitivního povrchu stěn vůči soklu dochován na více místech. Zmíněný dochovaný vnější detail ale naznačuje, že spodní okraj stěny nad soklem byl v omítce ještě zesílen nějakým profilem, opticky zřejmě připojeným

k soklu. Z hladké základní omítky kromě pilastrů, resp. pásů, ještě vystupovaly lišty, lemující obvyklým „barokním“ způsobem okna v závislosti na tvaru jejich otvoru. Jsou patrné včetně způsobu barevného pojednání na nejstarších fotografiích.

Specifické vzájemné chování vykazuje sokl a trojice vstupů na jižní straně stavby. Vnější, k portálu dosedající kvádr podezdívky, je vždy proveden tak, že poněkud předstupuje (zhruba o 7 cm) přes okraj stojky a má mírně šikmé, „špaletové“ ukončení. Takto bezpochyby přesahovala na okraj portálu i omazávka a omítka, jak je opět vícekrát patrné uvnitř, pokud tu nebyly již zmíněné specifické úpravy s deštěním či obvodovou lištou.

Staré fotografie ukazují členěný povrch kostela ve dvou barevných odstínech - základní plochy stěn tmavší, vystupující aktivní články (římsy a pilastry) bílé. Nejstarší pamětníci, kteří ještě tuto úpravu pamatují, uvádějí onu základní barvu stěn jako sytě žlutou.

Uvnitř je omazávek a omítek zbavena v podstatě celá loď - fragmenty jsou jen na částech stropu. Největší souvislé zbytky, a to na stěnách i stropech, jsou v obou okrajových prostorech, tedy v předsíni a v sakristii. Technologie byla bezpochyby v celém objektu stejná, a tak je možné poznatky zobecnit.

Na stěnách byla použita pro vymazání spar, hrubé vyrovnání povrchu (při zmíněných odlišných tloušťkách trámů, které se projeví právě v interieru) a podkladní vrstvu pod omítku opět hliněná mazanina. Její horní souvislá vrstva je silná asi 3 cm, vyrovnávky na tenších trámech až 5 cm. Pro lepší soudržnost s povrchem trámů byly opět použity zatlučené kolyčky z tvrdého dřeva. Vrchní vrstva vápenné omítky, která se nahazovala přímo do hrubého povrchu mazaniny, byla silná opět asi 3 cm. Omítka dosahovala zhruba do líce kamenné podezdívky nebo ji ponechávala poněkud vystouplou (o 1 až 2 cm). Takto vzniklý sokl byl zvýrazněn ještě barevným, šedým nátěrem.

Na zárubních otvorů se kontakt s omítkou odehrával dvojím způsobem, přičemž obě varianty se shodou okolností dochovaly na vstupu z lodi do sakristie. Na straně lodi přesahuje omítka na zárubeň o 7 až 8 cm a soudržnost se zabezpečila opět kolyčky, přibítymi na příslušný proužek obvodu zárubně. Okraj omítky se k zárubni přimyká formou zalomené, mírně šikmé (téměř kolmé) špalety. Tady i u dalších zárubní je tento detail právě ve shodě s úpravou okraje kamenného soklu, který přesahuje přes okraj zárubně o též rozměr, stejně jako bylo již zmíněno při popisu vnějšku stavby. Ze strany sakristie byla na stejném obvodovém proužku přibita lať, k níž se omítka dotáhla.

V předsíni je u okna provedeno dotažení omítky odlišně, až ke vnitřní hraně otvoru - jedná se ale o dodatečnou úpravu (stará „špaleta“ zůstala na původním místě zachována). V téměř prostoru je spodní část omítky provedena přímo na dřevo, bez omazávky, ale jedná se opět o mladší úpravu, při které se už omazávka neobnovovala. Zárubeň průchodu z předsíni je tak vysoká, že zasahuje do fabionu stropu, který musel být špaletou, lemující zárubeň, poněkud „vykrojen“ (tato část povrchu je díky velmi špatnému stavu stropu odpadlá, takže se původní řešení musí domýšlet).

Na fabionu a stropu se omítalo na hrubě bedněný podhled bez podkladní vrstvy hliněné mazaniny podobně jako

Obr. 9: Jedna z fotografií z počátku 20. století (kolem roku 1920), zachycujících ještě původní „zděnou“ podobu kostela s neporušenou omítkou a barevným odlišením základních ploch a aktivních článků. Zcela vpravo okraj dřevěné zvonice v její starší podobě, před novodobou přestavbou.

na vnějšku stavby - tedy na rákos, připevněný pomocí drátu a speciálních hřebíků. Na fabionu byly pod rákosem (opět jako venku) přibíty ještě latičky či třísky, na vodorovných plochách stropu je jenom rákos. Oddělení fabionu od „zrcadla“ stropu vystupující lištou je v lodi provedeno skutečně dřevěnou lištou, která je obalena uvedenou bandáží, odsazený fabion s vystupující spodní lištou v předsíni a sakristii je proveden jenom v rámci horní omítkové vrstvy. Omítkou na rákos je opatřen i podhled konstrukce tribuny, na čele obráceném do lodi (pod zábradlím) včetně složitějšího profilu.

Kostel byl v závěru prací roku 1780 vybílen přinejmenším uvnitř a zřejmě i zvenčí, ale jistě to nebyla úprava definitivní. Výrazné tektonické členění fasád, srovnání se stále více známou původní barevností soudobých barokních staveb a v neposlední řadě v tomto ohledu zcela logická barevnost stavby na nejstarších fotografiích vedou k názoru, že průčelí kostela bylo barevně členěné, a to nejspíše právě tak, jak ukazují fotografie - se sytější barvou základních vpadlých ploch, světlými (nejspíše bílými) vystupujícími aktivními články a tmavším soklem.

Stavba byla od počátku vybavena klempířskou prací - plechovými žlaby, upevněnými do kovaných železných háků. Střecha měla šindelovou krytinu, která dostala už v roce 1779 barevný nátěr (výdaje za olej a barvu k obarvení střechy a od barvení takové střechy), nevíme však, jaká barva byla použita.

Z obou složek průzkumu je především zřejmé, že roubená stavba kostela byla opatřena povrchovou úpravou z hliněné mazaniny a omítky zcela programově a od samého počátku. Dá se dokonce říci, že zejména v interieru nebyla vzhledem k charakteru konstrukce jiná úprava ani možná. Totéž se ale dá říci i o důležitých částech exteriéru, zejména o korunních římsách, které se z řemeslně nejnáročnějších prací staly jenom dosti hrubým polotovarem, podkladem pro dokončovací zednickou práci. Konfrontace se staršími fotografiemi exteriéru je pak nejlepším a vlastně vyčerpávajícím argumentem pro pochopení smyslu vnější povrchové úpravy: optickým, dojemovým cílem byla „řádná“ zděná barokní stavba, provedená ale způsobem, který měl v místě i v regionu svou tradici a navíc byl bezpochyby i levnější.

Historické písemné zprávy i poznatky ze stavby dokládají i původní technologické provedení. Na většině povrchu (tj. na svislých stěnách) byla napřed nanesena hliněná mazanina, která se běžně používala zejména na venkově (ale nejen tam) jako krycí, ale také spojovací podkladový materiál díky vynikající přilnavosti a schopnosti pružně vstřebat pohyby spodní dřevěné konstrukce. Běžnou schopnost tehdejšího venkova provádět takové práce dokládá výmluvně skutečnost, že přípravu omazávky a její

nanesení (*zabíjení těch floků a vymazání vnitřního*) bylo možné jakožto jedinou práci svěřit místním lidem (*nádeníkům loučňohorským*). Na všechny povrchové plochy se pak nahodila vápenná omítka, která tudíž na šikmých a vodorovných plochách (římsách, fabionech a stropěch) byla bez hliněného podkladu, na rákosu. Rákos je shodou okolností jediná materiálová položka, která není v původních účtech uvedena, ale způsobeno je to zřejmě tím, že se tento podklad považoval za automatickou součást zednického *vnitřního vuvrnutí stropů*. Za dostatečné výmluvné by se ostatně mohly v tomto ohledu považovat výdaje za 15 000 *štukatorských zveků* (rákosníků) a 18 *lt. drátů*.

Soužití tradičních zvyklostí tesařské práce s „modernějšími“ prvky práce zednické zejména při povrchovém ztvárnění stavby loučňohorského kostela je bezpochyby vitaným časově pevným bodem pro poznání těchto trendů v období, kdy venkovská stavební tvorba začíná být ovlivňována trendem protipožárních nařízení, a na druhé straně zajímavým doplňkem poznání iluzivních tendencí barokní architektury, neváhající i na monumentálních stavbách z různých důvodů užít k dosažení žádoucího výsledného dojmu i méně trvanlivý materiál s technologií, běžnou v jiném, „nižším“ stavebním prostředí.

BAU DER GEZIMMERTEN KIRCHE MIT PUTZ IN LOUČNÁ HORA IN DEN JAHREN 1778 - 1780

Die Arbeit beschäftigt sich mit dem Bau der Kirche in Loučná Hora bei Nový Bydžov in Ostböhmen, der eine ältere, ebenfalls Holzkirche in den Jahren 1777 - 1782 ersetzte. Den konstruktiv interessanten Bau ist es möglich jetzt besser auf Grund erhaltener derzeitiger Quellen, namentlich Rechnungen für Materialeinkauf und der einzelnen Arbeiten, zu verstehen.

Aus der Bauanalyse und den schriftlichen Quellen ist es deutlich, dass der gezimmerte Kirchenbau mit einer Oberflächenzurichtung aus Lehmenschmierung und Putz ganz programmgemäss und von eigenem Anfang an versehen war. Das optische eindrucksvolle Ziel war offensichtlich ein „ordnungsmässiger“ gemauerter Barockbau, durchgeführt aber auf eine Art, die an der Stelle und in dem Gebiet seine Tradition hatte und ausser dem zweifellos auch billiger war.

Auf alle senkrechte Flächen, d. i. Wände wurde zuerst ein Unterlagslehmgeschmiere aufgetragen. Der Kalkmörtel, der alle Oberflächen bildete, wurde auf Gesims und Decken auf Schilfrohr ohne Unterlagsgeschmiere durchgeführt.

Das Gesims wurde darum von den handwerklich anspruchsvollsten Arbeiten nur zu einem genügend rohem Halbfabrikat, die Unterlage für die Beendigungsmaurerarbeiten.

Das Zusammenleben der traditionellen Gewohnheiten der Zimmermannsarbeit mit den „moderneren“ Elementen der Maurerarbeit namentlich bei der Oberflächengestaltung des Kirchenbaues in Loučná Hora ist zweifellos ein gewünschter zeitlicher Festpunkt für die Erkenntnis dieser Trends in der Periode, wenn die Bauschaffung auf dem Lande mit der Richtung der Brandschutzverordnung beeinflusst zu werden beginnt, und auf der anderen Seite mit einer interessanten Ergänzung der Erkenntnis scheinbarer Tendenzen der Barockarchitektur, nichtzögernd auch auf den grossartigen Bauten aus verschiedenen Gründen zum Erreichen des gewünschten Eindrucks auch ein weniger dauerhaftes Material mit Technologie, üblich in einem anderen, „niedrigeren“ Baumilieu, zu benützen.

ABBILDUNGEN

1. Gesamtansicht der Kirche vom Südosten.
2. Grundriss und Längsschnitt der Kirche nach der Vermessung vom Jahre 1932, vor der Durchführung grosser Zimmermannsreparaturen und Auswechslungen.

3. Westwand des Vorzimmers mit beschädigtem Zimmerwerk auf der Untermauer aus Sandsteinquadern mit einer unvollkommenen Fensterzarge. Auf grobem Halbfabrikat des Gesims mit einem Hauptfabionprofil durchgeführt aus einem zerschlagenen, viel gespaltenen Brett, ist ein Rastr der angeschlagenen Holzschichten sichtbar, die zur Befestigung des Putzes dienten. Unter dem unteren Balken des Zimmerwerks sind Überreste der Ausmauerung, welche die Höhenunterschiede gegenüber den niedriger gelegenen Balken der Längswände ausgleicht.

4. Zimmerwerk an der Nordwand des Schiffes mit ragenden Pflöcken, welche zur Befestigung der Lehmumschierung dienten (sind auch an dem meisten Teil der Stirnflächen der Fensterzarge). Oben der einzige Rest der ursprünglichen Oberfläche - auf dem letzten Balken der Wand eine Lehmumschierung mit Putz und oben nur der Putz, der definitiv den Gesimsprofil bildet.

5. Verbund der gezimmerten Wände des Schiffes und Vorzimmers in der Nordwestecke der Kirche. Unten die Untermauerung aus Quadern, auf ihr links die Ausgleichungsschicht aus Bruchstein. An der Vorzimmerwand rechts sind noch die ursprünglichen Fugenausschmierungen und Pflöcke oder Spuren nach deren Einschlägen, oben das zusammengelegte Halbfabrikat des Gesimses mit senkrechten Holzschichten. Glatte dünneres Holz links oben ist von der Zimmermannsreparatur der Kirche im Jahre 1934.

6. Blick in den Ostteil des Kirchenschiffes, in der Achse mit dem Portal in die Sakristei. Oben auf dem Deckenverslag der einzige Überrest des ursprünglichen Putzes des Interieurs.

7. Überreste der ursprünglichen Zurichtung der Wände und der Decke in der Sakristei. An der Wand mit Pflöcken ist Lehmostrich am Fabion und an der Decke ist Putz am Schilfrohr, getragen von Draht und Rohrnägeln.

8. Verbund eines Liegestuhles im Dachstuhl des Kirchenschiffes, mit verzierungsprofil und mit versteifenden Andreaskreuzen.

9. Lichtbild vom Anfang des 20. Jahrhunderts (um das Jahr 1920), die noch ursprüngliche „Ziegelgestalt“ der Kirche mit unbeschädigtem Putz und farbigem Unterschied der Grundflächen und aktiver Glieder. Ganz rechts der Rand eines Holzglockenturmes in seiner älteren Gestalt, vor dem neuzeitlichen Umbau.

Lichtbild J. Škabrada, 1994.